

MARGITTAI GÁBOR

Jegyzetek meséről

1. Kétféle a templom.

Az egyik dobokkal, kereplőkkel, dudaszóval siet a tornyok körül táncoló katonák kürtzsvaját túlharsogni, miközben falai szüntelenül omlanak.

A másikban az idő moccanatlan, vakító zenitfehér. Csöndkatedrális.

A megművelt, fölszántott, bevetett föld elszakad gazdájától. Új, legújabb arcot ölt. Ez már nem a mi földünk. A filozófia arcát kevélysége hűsíti.

Nárdussal, édes borokkal, bűvös illatú kenetekkel megrakodva bukdácsolnak a kalmárhajók. Elmosódott szótöredékek az árbocokon. Csonka történetek. Idegen, zsongó beszéd. Dél: a város a sivatag felé indul. Lebeg, sistereg. Elnyújtott kiáltások a folyó két partján. Mert minden tűz virága.

Bármit nem mondhatni. Megsebzett imaszavak. Egy-egy fül mindig tökéletlenül zár. Akármit nem mondhatni.

2. A szépasszonyok éneke:

*Két szem búza, két szem rozs
Két szem rozs
Felöntöttem a libidári dombon,
Langali hegyen járja most.
Felöntöttem a libidári dombon,
S a langali hegyen járja most.
Ha lejárja estére, estére
Pánkót sütök a libidári dombon,
Langali hegyen belőle.*

3. A számtalan regés mikor egy helyről pattan ki. Régi mese: mikor a világ olyan kerek volt, hogy egyik vége úgy főrrott a másikhoz, miképpen a másik az egyikhez. Mikor mélysége csillant, de örvenyt nem vetett, a világ maga volt a lét, s élni csak világgént lehetett. Ennek az egységnek, mely szent és így eszményi egység volt, és oszthatatlan is, nem volt kitüremkedése, rajta nem volt ránc, gyűrődés vagy nyaktörő árok – akár egy frissen vasalt lepedőnek, olyan szaga volt. Az istenek – úgy mondják – még együtt reggeliztek az emberrel.

Mikor a világ olyan volt, mint egy befagyott óceán, de az élet nem didergett benne. S az idő sem szökött ki, mert nem voltak rianások, mert nem volt hová kiszöknie.

Úgy mondják, akkor még semmi nem volt számolatlan. Régi mese: nem volt olvadás, mégis megjelent a végtelen. Aztán. Megjelent a mozgás, megjelent a morajlás. Eltűnt a közös kéreg.

Am még mielőtt ez bekövetkezett volna, az engedelmeskedés, az egyé-születtség aranysegélyű korszakaiban a vízió közelebb volt a tágszeműekhez annál, minthogy különös, megfejtendő érték-rejtély legyen. A vízió: a mítoszok, ezek a zenei történetek a lét egybefoglaltságáról.

4. Ma: elszabadult mennyország is, pokol is (a purgatórium: a műgond bölcsője, arra senki nem kíváncsi, türelem, kitartás kellene hozzá) – s itt keringenek tőlünk karnyújtásnyira. Különösen nagy lett a keletje a profetikus álomszövegeknek – a szellemet a szigorú és kényszerű diéta a racionalizmus ellen fordította. Az éhséget színes, szagos, keccs ujjak közé való csemegék csillapítják. Hamvas csemegék. De a mohóság nagy zabálás-orgiát csap, kólika, bélgázok, hasmenés – mindez a dolog természetéből következik.

Ma kopogó szemű seregek menekülnek az unió misztika felé, mint egy üdvtanhoz, telve reménnyel, áhítatvággyal. Elmosódó hangulatok, borpára, kávéházi remeteség. Egyre melankolikusabb csámcsogás. Unió misztika: aranykor-nosztalgia, szellemi légzőgyakorlat, cirkuszi riadalom. Álomillusztrációk a világ rügy-állapotáról.

Modern, dekadens misztika. A válogatott (értsd: szelektív) műveltségű emberek démongárdákat pingálnak ég fölé, ajtó mögé – bábokat, katakombadíszleteket, stúdióvilágot. Az erőtlen ringatózik, az erősebb lopkod. Hajdan-szent szövegeket kapar elő, próbálja, nagyon próbálja ebbe az elfüstölt szentségbe átringatni magát. Ki akar lábalni a megváltatlanságból, régi szövetségek renoválásával. Misztika és mese között ugyanaz a különbség, mint műszív és ritmus között.

Torz korélmény. Az unió misztika csakúgy címke, akár a többi. Lélekihiány, ami biztosan van.

5. Ha föltételezünk egy kezdetet és egy elvet, mely ott lapul a világ legalján (hiszen valaminek csak kell ott lapulnia), és onnan remegi magát szerteszét, vagy amelyik folyóként locsog, és körbefolyja, párába borítja a létezők szigeteit, akkor a lét egységes, mint egy almafa.

A szunnyadó mesék számára a világ ekképpen adott. Ez az engedelmeskedés kora. A mítoszi teremtéstörténetek gömb-élményből indulnak, szétválasztanak és beépítik az egyre osztódó cikkeket – de a héj szemhatár-léthatár marad.

A legnyüzgőbb mitológia sem zavarja össze alakjait, az alakok létokait, mert a forrás nagyon is közös. Mégis, minél ősbibb egy mitológia, egy népművészet, annál több emléket őriz a titkos – vagy rejtélyessé lett – kapcsolatok rendezett egészéről; minél ősbibb, annál egyszerűbb, annál lényegibb. Annál vadabb.

A filozófiák előtti, mitologikus ember világa teljes, zárt – a világ még őrizi az embert. Ez korántsem jelent édeni idillt, hiszen így is kiszolgáltatót, ám a létezésben, létben való kétely nem támadja meg. Tudja a helyét, fölötte nem feslett föl az ég. Összeütkezései, még akkor is, ha – mint Gilgames – az élet végességéből vagy sorsproblémából erednek, a burkon belül zajlanak, és egy percig sem marad kétség az istenek meg a világ felől.

A szakadatlan hit, a bizonyosság őrizte a világ egységét.

A tudás birtokosai, a szakrális, majd írástudó rend, a papi kaszt, mint az istenségek sófárjai, megtartották a mitikus ismeretek zárt, arisztokratikus hagyományait – ez a tudás nem lett mindenki ágyasa. Ehhez a tudáshoz nem lehetett akármilyen hétköznapi, őrlődő kíváncsisággal, játékszenvedéllyel, macáskodva közeledni.

Nem gyávaság. Egyértelműség.

A mítoszokban a szentségnek az isteni és az emberi szentségből: a hagyományokból fakadó ereje abból táplálkozik, hogy nincsen ontologikus kérdés, legalábbis ami a lét és a létező viszonyára irányulna, mert az alapjaiban elfogadott: nem firtatott. Ez akkor nem probléma. A mítoszokban a kérdések inkább sorskérdések, és kifelé,

a táguló világ horizontjába kapaszkodó kérdések. Minden mítosz-szimbólum átítató-dott a sorsszerűséggel, minden újszülött teremtmény legelső bőre: a Sors. Nem kérdés az, hogy *mi* a sors, és mi a léthez való viszonya, hanem az, hogy *merre* fog hajolni, *mennyire* kiszámíthatatlan. Nem a meghatározottság ismeretlen, hanem a világon belüli mozgás. Ahhoz, hogy a *mi* legyen a kérdés, már fölülről, analizálva-megkülönböztetve-elhatárolva kell vizsgálgódnia. Ez a modern ember módszere. A mítoszokat csupán a *belső* törvények érdeklik. Nincsen viszonyítás.

6. Népek művészete

Amint a nagy civilizációk állammá szerveződtek, első civilizatorikus törekvésük volt egy roppant és mágikus erejű művészet, egy csoda létrehozása. Szervezett művészet, templomi művészet. Az isten-állam ebben sugározta szét üzenetként hatalmasságát.

Az ókori civilizációk, ha arra alkotóerejük méltóvá tette őket, kiteljesedésük legsebb pillanatában dermedtek meg, hogy bennük évezredekig egy homokszem se változtassa helyét. Csöndnek adózó kultúrák. Így volt ez Sumerben, így volt Egyiptomban. Volt? Ki tudja. A falak leomlása után a városállamok sokkal átláthatatlanabb dimenzióban kezdtek terjeszkedni, démonúzó varázslásoknak többé nem vehetjük hasznát. Tekintsünk csak egy egyiptomi szobor szemébe. Fagyott. Az egyiptomi szobrok dermedtsége a *befelé táguló* időre fordítja tekintetünket. Megszűnik a mohóság kapkodó linearitása, a *célképzet* idegláza, a felszínes, külsődleges időértés, hogy *belső*, tiszta és végtelen időérzéssel torlódjék. Vagy kutassunk csak a mezopotámiai mítoszokban. Mindegyik szó kerülete egy örök sumer száj íve-formája, az arc, a homlok régesrég elporladt ugyan, de a halott nép közös ajka szakadatlanul ejti mítosza szavait.

Művészetük mágiájában *egész népek* vertek sátrat.

A mai népek közül csak a koldusok és korlátoltak ajkán maradt életben a mese. Jobbára balkániak. Sok kóborló, sajton és puliszkán tengődő nép.

A gyimesi csángók (öregjei) pompás és babonás árpádházi pogánykereszténységben élnek a havasok völgyeiben. Művészetük őrizeti foszlányait a magyar mitológiának: regék, kesergők, élénk emlékek László királyról, tatárjárásokról, Rákóczi-ról, különféle táltosokról és vajákosokról, nyelvükben zsongítóan kavargó a kereszténység előtti magyar nyelv minden indás dallamossága, költészete. Emlékeik *közvetlen* emlékek, szavaikban minden mese, bibliai történet *közvetlen* tapasztalatról beszél. Ősök eleven jelenléte. Imádkozni a nappal szemben, szívre tett kézzel, tűzgyújtáskor keresztet vetni, írástudatlanság...

Gyimesben lehet figyelni az élő, szájhagyományozódó mesére.

7. A töredék a következő:

*Zi uszudra ott állt oldalt, ezt hallotta:
a fal mellett állj meg, jobbra tőlem,
a fal mellett szót mondok neked, hallgass reá,
tanácsot adok neked, fogadd meg:
kezünk a szentélyekre víz árját zúdítja,
hogy az emberiség magját elpusztítsa.
Ez lezárt ítélet,
az istenek gyűlésének szava,
ez parancsolat An-Enlil szájából;
a királyság, az uralkodás véget ért...*

8. Elmélet-ruhakötélen libegő-száradó mondatok. A sirokkó már csak zizegővé repedezett szó-csonkokat talál, melyekben egymást rugdossák a betűk. Egyenruhás tülekedés az értelemért. A sirokkó kosárba gyűjti a mondatokat és porral takarja le, hogy megvédje piszoktól-gyűrődéstől. Így van ez.

Játék, nyakatekert játék.

A Filozófus leginkább olyan fogalmakkal dolgozik, amelyekről már régen nincsen léttapasztalata. Minden tudományos fogalom ilyen. Ezek elménkben, gondolatainkban rendületlenül feszítő fogalmak, őrt állnak marconán, militáns fogalmak, különböző rendfokozatokkal, külön harcászati egységbe sorozva, szigorú rendben keretezik a betölteni vágyott űrt, ürességet. Tompítani próbálják a kérdőjelek csontosan domborodó hátát. Valami olyan egyetemesnek hitt, katyvasz nyelven, amelyet mindenki ért – a cinkosság elvén –, és pedig senki sem.

A legveszélytelenebb hadsereg ez: magafeledten belemerülve az alá- és fölérendelés mániájába, jutalmaz és lefokoz, acsarkodik az elitalakulatok ellen, szóval saját kis bürokratikus csomóit oldja és köti, miközben egyfolytában felvonul és gyakorlatoz; mégis a legveszélytelenebb, mert sehol, soha, senki nem fogja tudni bevetni. Ólomkatonák, játékerődben – mindig ezek maradnak.

Kétségbeesett helyzetükön úgy tudnak segíteni, hogy kölcsönösen igazolják egymás létjogosultságát.

A filozófiai terminusok azért vágyódó szavak, kifelé süvitenek, próbálnak maguknak értelmet kaparintani. Porzó képszerűtlenségüket, fullasztó, önidegen pontosságukat ha föladják, és sokjelentésűvé, szimbolikussá lázadnak, talán megragadhatják a valóságot is, a maga sokféleségében. Ez már költészet.

9. Gilgames és a képek

A tudósság gyanakvó nyelvezetén Gilgames király mítosza nem más, mint a királyság intézményének, a dicsőség és a halandóság nyugtalanító gondjának a költői, mítoszi felvonultatása. Ki mint vélekedik. Amolyan elemzendő seregszemle, élén egy túlfeszített kétharmad-istennel. Ez így pontos is lehetne. Bizonyára. Ha még mélyebbre akarnánk hatolni, megpendíthetjük a természet (Enkidu) és a kultúra (halál) viszonyait is, hogyan próbál a kiszakadt emberi lény visszakucorodni a természeti halhatatlanságba. Ha idáig merültünk, sem fogott meg a mítosz minket. Ez még nem valódi mélység, a legérzékibb réteg maradt érintetlen-értetlen, pont a lényeg. Mert lényeges, nagyon is fontos Gilgames története, maga a világfolyamat... ám még ennél is többet mondhatnak azok a makacsul jelenlévő képek, amik a király minden mozdulatát újra és újra körülrajzzák: az ütemmel parancsoló dob, Istár bikája, Enkidu siratása, az özönvíz hajója.

Legmélyebben a képek vannak. Az ember legmélyebb, legelemibb tapasztalatai összefüggő villódzásokban. Minden kép: nagyon mély kút. Ha igazán belenézel, bele-döbbsz.

Az elemi: a *kép*. A kép, amely sok és egyetlen csupán, mert mindegyiket ugyanazok a világkapcsolatok érzik, mégis sokfélék, mert az éremnek végtelen sok oldala van, csak szem kell hozzá. A kép a lét megnyilatkozása, avagy a felismert, megismert és üdvözölt lét az emberben.

Amikor egy kép hagyja magát fölismereni, s az ember jelentőséget, formát ad neki, szimbólum lesz. A szimbólum: megérintett kép. Amikor a képek hagyják magukat megformálni (ez valamiféle együttes kinyilatkoztatás emberben és világban), akkor lesz a mítosz, a maga finoman rezgő szimbólum-hálójával, kútjaival.

Gilgames, Etana: az őskor hősei, mintha a lét bőrén járnának. Különböznek tőle, kiváltak, de még nem nagy a távolság. Már kérdezni kell bizonyos dolgokat, de a világ még adott.

A mítoszi ihletettség, a lényegiség-súlyosság nem másban keresendő és megérten-dő, mint a képi világban, a világ-képiben.

Olyan egyszerű: a szimbólumokban a lét egysége osztatlan.

10. A töredék a következő: Ádám és Éva kiűzetésük után fáradtan és megalázva bolyonganak. Mikor lepihennek, álmodni látnak, mindegyik más. Ádám a Vízözönt látja meg álmában, a Vízözönt és az összes háborút egészen a világ végéig. A világháborút is látta persze. Éva álmában azt az almát látja, ami a bűnre vitte, ami az emberiség vesztét okozta. Ez az alma a Pokol Kapujában lebeg. Az ördögök almafáján. Az ördögök hangoskodnak, dicsekednek vele, hogy lám, az ő almájukból egy harapás is elég volt az ember elkárhozatásához. Egyikük kíváncsiságból beléharap, de menten parázsszá változik torkában. Így jajgat: „Jobb lett volna Krisztust imádni, mint az almát szentvedni most.” Így járták meg az ördögök. És négyezer év múltán a Kárhozat Fája lett Krisztus keresztje.

Paradics Károly, a mesemondó, középkori ember. Írástudatlan. Csillogó kék szemű, fűrge öreg, kék kunyhóban. Nyelvén a világ kiszínesedik, étellel lesz teli. Mi az értelme az írástudatlanságnak? Féltőbb, sokkal féltőbb gondoskodás a szavakról, a szavak képeiről. Az írástudatlan ajkán a szó sokkal kevésbé halandó, mint azén, aki tud írni. Az írástudatlan emlékezete éppen ezért nem egyenlő, nem egy vagy két generációt ölel fel, nem csak az apák és nagyapák emlékeire emlékezik, hanem gyakorlatilag végtelen időtávokra képes eljutni. Ez az emlékezet visszafele a végtelenbe nyitódik, minden gör-csös erőfeszítés nélkül, teljesen ösztönösen. Mintegy saját múltja szívja fel magába az emlékezőt. Aki viszont ismeri a betűket, állandó ideges felidézgetésre kényszerül, állandó paranoiás önellenőrzésre, mert az idegen formák, elvont képletek távolra repítették a nyelvtől. Ez nem dicshimnusz az analfabétizmusról. De akinek nincsen léttapasztalata a szavakról, és már nem ismeri képszerűségük eredeti jelentőségét, csak üres héjakkal dobálózhat. Sok kidobott, kockázat nélküli szó. Sok vértelen, vérszomjas szó, ürességüket belőlünk próbálják enyhíteni. Akinek a nyelv: játék, virtuozitás, variáció, mindig csak keresgélhet téma után.

Amiről nem lehet beszélni, azt hagyni kell, hadd beszéljen magáról.

11. A hagyomány: a templomépítők dühe.

12. Az ember a mítoszokban fejezi ki mindazt, amit a világnak köszönhet. A Teremtésért hála: tudatunk ébresztése és éberen tartása.

A népművészet elvezethet a mítoszi megértéséhez, át kell adni magunkat a népművészetnek. Kövessük csak a vonalakat a csónakfaragványokon, érintsük meg az égbe vesző fa csúcsát, az ágak között a napot, a holdat és a gyümölcsízű csillagokat, a gyöke-rek alatt a szárnyas, porral és iszappal táplálkozó halottak körmenetét, dadogjunk, ha énekszó és hegedű nyitja szét a havasok patakmedreit, és lépünk rá táncra az egyetlen körre, ami ritmus – akkor kiáltozhatunk, akkor felkészíthetjük izmainkat a legsúlyosabb összecsapásra: mítosz és teremtmény közötti érzéki, szédült háborúra. Ez felvezet a hegyre.

Az irodalom: elmagányosodott mítoszok passiójátéka.

Ami darwinizmus létezik a tudományban, legyen az fizika vagy irodalomelmélet vagy ugyanolyan pökhendi filozófia, mindenkinek csak ronthat a helyzetén. Hermész keresgélheti szárnyas saruját a sok szárnyatlan között.

13. Az arisztokratikus fegyelem a mítoszokból átömlő, majd csak csordogáló szentség-erőből táplálta a görögség filozófiáját, egyedül ez az energia tette lehetővé a tömeghisztéria elkerülését. Ez a görögöket követő-hajszoló gondolatokból már hiányzott: díszletvilág, zaklatott, savós gondolatok. Lehet, hogy az egész filozófia csupán Platónhoz írt lábjegyzet (Heidegger), de vajon Platón kinek-minek lehetett a margináliája?

A demokrácia tökéletes alap a szellem elszentségtelenedéséhez: a tudás kurvulni, kiégni, sivárodni kezd, a szentség-erő eltűnésével pedig pusztá politikai, praktikus formula marad. Az új szkepszis a lélek új elosztási rendszerét agyalja ki: megváltoznak az arányszámok, minden út a darwinizmusba torkollik. A mítosz a racionalizmus kapcája lesz, majd lassan és bebüdösítve szertefoszlik. Az új fogalmak meggyilkolják a szemléletet. Fecsegés álcázza a profán szavak tengerét.

Aki bölcs, az bölcs marad.

14. Vándormotívumok

A nagy megtestesülések az egész emberiséget érintették. Gyűrűkataklizmák.

Elemek és lények, akik hosszú körutakat tettek meg a világban, elemek és lények, akik erejük természetében egyek.

a) Nincs kultúra, mely ne lett volna hosszabb-rövidebb ideig ártér. Mely ne kezdett volna kétségbeesett bárkaépítésbe, s amelynek ne lett volna iszapinterregnuma. A Hajós koporsószerű alkotmányában körbebarkázta a világot, s ahol szárazföldet, zöldszagot éreztek madarai, ott újra és újra kieresztette a termékenységszellemeket – a Hajó számtalan hegycsúcson feneklett meg.

Vízözön.

Nem az a legfontosabb, hogy mi történt és miképp történt a vízözön nemzedékével, hanem hogy ők, az „emberiség, aki teljességgel agyagfölddé vált”, s mint „halivadék, betöltötték a tengert”, vajon hogyan értették-éreztek a vizet, mit jelentett nekik, mielőtt szemfödélük lett. Ez vezet el az eredethez.

S ami még látomászerűen jelenvaló: a hatalmas emberek a csöndet, a mérhetetlen vizek hullámzó csöndjét hordozták szívükben. Ott voltak mindenütt, a közönséges, meghunyászkodó emberek között, uralkodtak és állandóan áldozatra készülődtek. Aztán elöntötte őket a vízözön.

b) megváltó vándoristenek

Ha Krisztus megjelent Izrael földjén, miért ne jelenhetett volna meg fehér arcával, hosszú, fényes szakállával más kultúrákban is: az aztékoknál, inkáknál és a többi indián népeknél. Vagy a barbár keltáknál, mint Arthur király? Hány olyan nép van, ki a mai napig várja vissza megváltó istenét? A szelídséget prédikáló tiszta magányt, a szeretet, szerelem megfeszített, elüldözött árnyát? Számtalan kultúra. És mindnek egyforma képe van róla, csak a saját formanyelvén fejezi ki. Az indiánoknál színes és ornamentikus: Tollaskigyó, a keltáknál kőisten, vasisten, Arthur, Avallon alvója.

Az alvó, bujkáló Tökéletesség visszareménykedése mindenütt...

15. Ha átnézek a chartresi dóm ablakain, olyan, mintha a gótikus Isten tekintébe mélyednék: az a kék, az a rettentő mély kék átsugározza a lelkeket. Az emelkedés üzenete.

Új gótikahullám. A törpe simít egyet a karcsú, didergő ima-kémények tetején. A vízköpők jutalmul visszacapják szárnyaikat. Értetni csak nagy, érzéki kortyokban. Gyűrűtánc, gyűrűrác.



TARGI 95